

**Məmmədova Svetlana ƏliAbbas qızı**<sup>22</sup>  
**BADAM ŞİRVANLININ POETİK İRSİ**

**Giriş.** Poeziya beşiyi kimi tanınan Şirvan bölgəsində qadınların folklor həyatında xüsusi rolu olmuşdur. F.e.d. S.Qəniyev belə qeyd edir: “Qədim tarixə, məhəlli mədəniyyət koloritinə malik Şirvanda qadınlar bu və ya digər dərəcədə şeir-sənət məclislərində iştirak etmiş, mədəniyyət və incəsənətin müxtəlif sahələrində o cümlədən, Şirvan folklor həyatında yaxından iştirak etmişdir. Bu baxımdan onlar Şirvan folklor aşiq mühitinə özünəxas formada yer vermiş, bayatılar qoşmuş, rəqqasəlik və s. etmişlər” (4, 145-146). Saz-söz ocağı Şirvanın istedadlı yetirmələrindən biri də el şairi Badam Müslim qızıdır. Badam Müslim qızı 1880-ci ildə Nabur kəndində doğulmuşdur. Elə buna görə də el arasında Naburlu Badam kimi səs salmışdır. Təsədüf deyildir ki, Badamın babası, qardaşı xalq şeiri üslubunda əsərlər yazmışlar. Hətta Badamın anası Həlیمə xanım da məlahətli səsi olan, sinədəftər bir xanım kimi tanınmışdır. Bütün bunlar Şirvanlı Badamın istedadının səbəbsiz olmadığını aşkar edir. Görkəmçə uca boy, qarabuğdayı, alma yanaqlı, iti baxışlı, zarafatçı, xoş xasiyyət olan Badam iki dəfə ailə həyatı qurmuş, ikinci evliliyindən bir oğlu dünyaya gəlmişdir. Ailə həyatı uğursuz alınsa da Badamın sənət yolu uğurla çərçivələnmişdir. Badam ictimai işlərdə də iştirak etmiş, “...ər kişi kimitəsərrüfatda işləmiş, yaxşı əl qabiliyyətinə malik olmuş, həmkəndlisi qadınlar kimi palaz, xalça da toxumuşdur” (3, 208). Badam Müslim qızı aşiq sənətinin vurgunu olmuş, Şirvan dastanlarının mahir bilicisi, el şairi kimi tanınmışdır. Naburlu Badam poeziyası özünəməxsusluğu, forma cazibədarlığı ilə seçilir. Fikirlərimizi “Getdi” qoşması üzərində izah edək. Ustadnaməyə diqqət yetirərkən, Badamın Azərbaycanın və Şərq poeziyasının məşhur poetik obrazlarını yaratdığını görürük. Burada İskəndərin, Fironun, Nərudun, Keyxosrovun və başqalarının adını çəkir. Bununla yanaşı, ənənəyə yenilik, novatorluq qatararaq, poetik obrazların sırasını genişləndirərək buraya Hülakü, Teymurləng, Napoleon, Hitler kimi məşhurların adlarını əlavə edir və nəticədə əsl sənət poeziya nümunəsi yaradır.

“Keyxosrov, Ş Keyqubad nec oldu, hanı?  
Hülakü, Teymurləng yıxdı dünyanı,  
Napalyon, Hitler də axıtdı qanı,  
Nifrətdən bir şələ bağladı getdi”.

Naburlu Badamın yaratdığı qoşmalar adicə şeirlər deyildir. “Burada poetik ənənə heç vaxt özünün sabitləşmiş poetik strukturundan qırağa çıxmısa da, onun bədii ifadə effekti mütəhərrik və dinamikdir” (5, 28). Onun ustadnamələri həm məzmun, həm də mövzu cəhətdən dəyişkən olub bir növ yaşadığı mühitlə ayaqlaşmışdır. Badamın “Bəsdir” qoşmasına nəzər saldıqda zamanın çağın ictimai ovqatına güzgü tutduğunu aydın görürük.

“Hər kəs əməlinin cavabdehidir,  
Tutduğun əməllər izinə bəsdir.  
Sürmə çəkmək ilə göz gözəl olmaz,  
Allahdan bəxş olan gözüne bəsdir.”

Bədii gərginliyi, emosional tonu yüksək olan şeirə özünəməxsus ruhunun qarışaraq qoşmanı zərifləşdirməsi Şirvanlı Badam poetik irsinin səciyyəvi örnəyidir. Ümumiyyətlə, şairin nəsihətnamələri, öyüdnamələri özünü nəzərə çarpan çəki ilə biruzə verir.

Çalış uca olsun başın,  
Qədrin bil yarın, yoldaşın.  
Həyat səni sıxmamaqçün,  
Doğru yolla getməlisən.

Badamın gəraylı üstündə deyilmiş bu nəsihətnaməsində sanki insanlara qədirşünaslıq dərsi verdiyini görürük. İnsanları başı uca yaşamaq üçün düz əməl sahibi olmağa, əyri işdən yan qaçmağa, ətafdakıların qədrini bilməyə, duz-çörək itirməməyə, dostluqda sədaqətli olmağa səsləyir. Badam irsinin özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, tərənnüm etdiyi hadisələri, poetik düşüncələri ön plana çəkməyi bacarır. Onun fəxriyyə ruhu təsiri bağışlayan “Məni” rədifli gəraylısını oxucularımıza təqdim edirik:

“Ərəb dəvəsi kimiyəm,  
Yormaz illər, aylar məni.  
Dözümüm ilhama bənzər  
Yıxmaz coşqun çaylar məni”.

Şairin gəraylıda işlətdiyi bənzətmələr o qədər orijinaldır ki, oxucunu qətiyyənlə yormur. Bundan başqa Naburlu Badamın vətən sevgisinə, yurd həsrətinə aid şeirlərində onun poetik ecazı duyulur. “Yadıma düşdü” gəraylısında doğma yurdda keçirdiyi vaxtları yadına salır. Şairin yaratdığı poetik ifadələrdə həsrətin, hicranın nisgili aydın duyulur. Şeiri oxuyarkən bir-birindən fərqli bir neçə hissini - sevgilə kədərini, arzu ilə gerçəkliyin necə ahəng yaratdığını görürük.

İnsana şirindir vətən qucağı,  
Gözüm yolda obam yadıma düşdü.  
Ötən günlər gəlir gözüm önünə,  
Həsrət qalan babam yadıma düşdü”.

<sup>22</sup> AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, fil.f.d., dosent.

Naburlu Badam poeziyasında şikayət motivli şeirlər də yer alır. Bunların içərisində “İstərəm” qoşması diqqətimizi çəkir. Adı çəkilən şeirdə Naburun daxili iztirabları yer alır. Belə ki, o, ağır xəstəlikdən əziyyət çəkdiyini, xəstəliklə bağlı üzüntülərini dilə gətirir.

“Çağırdılar həkim gəldi yanıma,  
Çatan kimi əl qatdılar qanıma.  
Lərzə düşdü bu üzülmüş canıma,  
Aman həkim səndən imdan istərəm” (3, 208).

“Yanımda gərək” qoşmasını da eyni hisslər üstündə yaratdığını görürük. Bir tərəfdən amansız xəstəlik, digər tərəfdən qohum-qardaşlarının biganəlikləri onun şikayətlərini daha da artırır. Eyni ruhu, vəziyyəti şairin qoca vaxtında qələmə aldığı “Qocaldım” qoşmasında duyuruq. Şair şeirdə qocalığı bütün gerçəkliyi ilə əks etdirir. Şeir də insanın yaşamaq həvəsi duyulur. Belə ki, bu qoşmada həm yaşamaq həvəsi ilə çırpınan gənclik ruhunun ifadəsini müşhidə ediriksə, eyni zamanda qocalığın bütün fəlsəfəsini müdrikcəsinə dərk etmiş aqili görürük.

...Bədən qocalsa da ürək qocalmır,  
İnam, həvəs, arzu, dilək qocalmır,  
Badam, elə olan dirək qocalmır.  
Dedim qocalmayım, niyə qocaldım?

Badam həyatın poetik ilhamını sevincindən alan sənətkardır. Sevgi aşıqı olan şairin ruhunun qidası gözəllikdir. Naburlu Badam həyat eşqi ilə çırpınan, həyatı sevən, ömrün qədrini bilən, təbiətə, elinə, obasına vurğun olan bir sənətkar olmuşdur. Badamın şeirlərinin əxlaq nümunələri əxlaqlar, nəciblər, ariflər, əliaçıqlardır. Onun fikrinə görə, namərdlər mərdlərə qurban olmalı, nadanların, zalımların, qəddarların layiqli cəzası verilməlidir.

Urəyim ağrıyır görsəm hər dəfə,  
Kim xəyanət etsə adla, şərəfə  
Allahsız məmuru atıb hədəfə,  
Onun ölümünə fərman verərdim.

Naburlu Badamın həvsiyyətləri də özünəməxsusluğu ilə seçilir. El şairinin həcvləri kəskinliyi, sarkastik ruhu, tənqidin ünvanlılığı, tənqid obyektinin konkretliyi və s. xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bubaxımdan onun “Dərğa Sadıq” şeiri yerinə düşür. Əsəri oxuduqca bütün bəndlərdə həcv qayda-qanununun kəskin keyfiyyətləri ilə qarşılaşırıq. Şeirdə Dərğa Sadıq tənqid hədəfinə çevrilir. Xalqın malını talayan, köməksiz, ələcsiz kənd camaatı üzərində qüvvəsini sınayan, yalnız öz maraqlarını güdən biri kimi tənqidin bütün amansızlığı ilə hədəfə götürülür.

O başdan qapımı kəsdi,  
Sel tək coşdu, yel tək əsdi  
Dərdi, səri elə bəsdı.  
Evimizi yıxdı qoduq,  
Dərğa Sadıq, yorğa Sadıq.

Ümumiyyətlə, başqalarına şər atanlar, ləkə yaxanlar, ara vuranlar, ev dağıdanlar, yetim haqqı yeyənlər, nahaq qan tökənlər şairin qəzəbinə düşər olur, kəskin tənqid hədəfinə çevrilirlər. Bir sözlə Badam Şirvanlının şeirə gətirdiyi həcv ruhu poetik istehza səviyyəsi olduqca uğurludur. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan xalq poeziyasının beşiyi olan Şirvanda həm ədəbi, həm folklor mühitində həcv özünüifadənin regional özünəməxsusluğu səviyyəsindədir (5, 38).

Zəngin poetik irsə malik olan el şairi Naburlu Badam dövrünün məşhur sənətkarları, ziyalıları, alimləri ilə münasibət saxlamışdır. Təsadüfi deyil ki, belə mədəni-şəxsi münasibətlər onun poeziyasında ifadəsini tapmışdır. Azərbaycanın aşıq və şair qadınları barədə ciddi tədqiqatlar aparən yazıçı-alim Ə.Cəfərzadə də iki dəfə Badama baş çəkmiş, onun xatirə və şeirlərini qələmə almışdır. Badam da münasibətdən özünəqarşı olan diqqətdən təsirlənmiş və Əzizə xanıma şeir də həsr etmişdir.

“Ana Şirvanımın alim anası,  
Aşıq, şair, mahir, həlim anası.  
Vətənin, torpağın, elin anası,  
Comərdimsən, mərdim, Əzizə xanım” (5, 45).

Bundan başqa Naburlu Badamın aşıqların atası Mirzə Bilal, XX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin məşhur siması Aşıq Şakirə, Tağlabıyanlı Aşıq Şamillə, aşıq Hümmətlə deyişmələri olmuşdur. Şirvanın ulu sənətkarlarından olan Mirzə Bilal sənəti ilə Azərbaycan aşıq sənətini zirvələrə qaldırmışdır. Görkəmli ustad Mirzə Bilalla deyişməyə hər sənətkar cürət edə bilməzmiş. Bu baxımdan Naburlu Badamın Mirzə Bilalla deyişməsi onun bir sənətkar kimi məşhurluğunun, bu mühitdəki hörmət və izzətin ifadəsidir. Toy məclisində qarşılaşan Aşıq Bilalla Badam arasındakı deyişmədən Şirvan gözəlinin sinədəftər şair kimi bədahətən söz demək qabiliyyətinə malik olduğunu, sənətkarlıq qüdrətini parlaq şəkildə ifadə edir. Deyişmədən qısa bir variant təqdim edək:

**Aşıq Bilal:**

“Biləydim, sevgilin, nişanlı kimdir,  
Yaraşırımı sən tək zənənə, Badam?  
Zamanın qəhrindən, bəd alətlərdən,  
Yoxsa, satılmışsan yamana, Badam?”

**Badam:**

Çalış xoş söz söylə, könül şad elə,

Eyham söz nə lazım qanana, Bilal!  
Bu gün həcv də desən, bizə qəbuldur,  
Çün bizdə hörmət var mehmana, Bilal!(3, 209)

Deyişmədə dünəndən bugünə poetik bilgiler əldə edirik. O dövrün zamanı, adət-ənənələri, sosial durumu haqqında məlumat alır. Deyişmədən də görürük ki, Badam Mirzə Bilal kimi sənətkar qarşısında özünü itirməmiş, sənət imtahanından üzüağ çıxır. “Deyişmədə Mirzə Bilalın sözlərindən məlum olur ki, ustad sənətkar Badamın ailədə elə də xoşbəxt olmadığını bilirmiş. Deyişmənin birinci bəndində bu məsələlər üstüörtülü şəkildə vurğulanır. Badam da cavabında bildirir ki, bu məsələlərə toxunmağın mənası yoxdur. Burada iki sənətkar arasında, bir növ, sənətkarlıq etikasının yoxlanması olmuşdur. Mirzə Bilal “söhbəti” Badamın şəxsi həyatına yönəltməklə onun “reaksiyasını” bilmək istəmişdir. El anası olan Badam da namuslu, iffətli qadın kimi Bilala bildirmişdir ki, ağsaqqala böyük hörmətimiz olsa da, bir qadın kimi şəxsi həyatına “müdaxilənin” əleyhinədir. Badamın bu cavabı Bilalın xoşuna gəlmiş, cavabdan məmnun qalan ustad bildirmişdir ki, Badamın şeirindən və sənətindən xəbəri vardır” (5, s 48).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Naburlu Badam bir neçə ustad sənətkarla deyişmiş və bu deyişmələrin hər birində o, poetik istedadını fərqli şəkildə sərgiləmişdir. Naburlu Badamın XX əsr aşıq sənətinin məşhur simalarından olan aşıq Şakirlə olan deyişməsinə nəzər saldıqda hər iki sənətkarın yalnız ustad tərəfini deyil, həmçinin onların nə qədər böyük şəxsiyyət olduğunu da görürük. Belə ki, Şakir özünü Badamın qarşısında şagird kimi aparmış, onun sənətdəki nüfuzunu qəbul etmiş, ondan yeniliklər öyrənmişdir. Badam deyişmə əsnasında həyat təcrübələrini poetik notlar üstündə Şakirə ünvanlayır, ona əsl sənətkar olmaq üçün zəhmət çəkməyi, enişli-yoxuşlu sənət yollarında əmək sərf etməyi öyrədir. Şakirin istedadını görən Badam bu yolda ona xeyir-dua verir.

Gətirdiyimiz misallar Naburlu Badam poetik irsini açmağa, onu tanımağa kömək edir. Biz inanırıq ki, Şirvanlı Badamın olduqca zəngin poetik irsi olmuşdur. Əfsuslar olsun ki, onun şeirlərinin çox az qismi əlimizə gəlib çatmışdır. Ancaq 80-90 ildir ki, onun əsərləri eldən-elə, dildən-dilə gəzərək el şənliklərində, xoş günlərdə aşıqlar tərəfindən söylənilir.

### Ədəbiyyat

1. Allahmanlı M., Qasımlı M. Aşıq şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. Bakı, 222 s.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, X cildə I cild, Bakı, 2018, 1069 s.
3. Cəfərzadə Ə. Azərbaycanın aşıq və şair qadınları. Bakı, 1991, 208 s.
4. Qəniyev S. Şirvan folklor mühiti. Bakı, 1997, 100 s.
5. Qəniyev S. El şairi Badam Müslim qızı. Bakı, 2005, 108 s.

### Xülasə

Məqalə Şirvanın qadın sənətkarları içərisində istedadı, qabiliyyəti ilə seçilən, doğulduğu kəndin adıyla Naburlu Badam kimi tanınan ustad aşığımızın poetik irsi haqqındadır. Burada qısa olaraq onun şəxsi həyatına toxunmuşuq. Xalqın sevimlisi olan Badamın folklor həyatındakı rolu danılmazdır. Onun poeziyası olduqca rəngarəngdir. Badamın poetik irsində yer alan şeirləri təhlil edərək bu zəngin irsdən faydalanmaq istəyən oxuculara təqdim edirik.

**Açar sözlər:** Poeziya, Badam, saz, aşıq, aşıq sənəti, qoşma.

### Поэтическое наследие Бадама Ширванлы Резюме

Статья посвящена поэтическому восхождению нашего мастера-любownika, известного как Naburlu Badam по названию села, где он родился, который выделяется своим талантом и способностями среди художниц Ширвана. Здесь мы вкратце коснулись его личной жизни. Роль миндаля в фольклорной жизни, любимца народа, неоспорима. Его поэзия весьма красочна. Мы представляем читателям, которые хотят извлечь пользу из этого богатого наследия, анализируя стихи, включенные в поэтическое наследие Бадама.

**Ключевые слова:** Поэзия, Бадам, saz, ашуг, искусство ашуг, гошма.

### Poetic heritage of Badam Shirvanli Summary

The article is about the poetic crisis of our master lover, known as Naburlu Badam after the name of the village where he was born, who is distinguished by his talent and ability among the female artists of Shirvan. Here we briefly touched on his personal life. Almond's role in folklore life, the favorite of the people, is undeniable. His poetry is quite colorful. We present to the readers who want to benefit from this rich heritage by analyzing the poems included in the poetic heritage of Badam.

**Keywords:** Poetry, Badam, saz, ashug, the art of ashug, goshma.

**RƏYÇİ:** dos. L.Ələkbərova